

майстерність. / І. Андрощук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – № 37. – С. 62-70.

2. Білоусова Л. Роль електронних дидактичних ресурсів у забезпеченні успішності засвоєння змісту навчання учнями початкової школи. / Людмила Білоусова, Надія Олефіренко // Обрії. – 2012. – № 2. – С. 99-102.

3. Копняк Н.Б. Створення візуалізації та інфографіки для інтерактивної дошки з навчальною метою / Н.Б. Копняк – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 164 с.

4. Кучай О. Особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій / О.В. Кучай // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. Випуск № 34(247). – 2012. – С. 137-140.

5. Ярошинська О. Створення інформаційно-комунікаційного середовища в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. / О. Ярошинська // Людинознавчі студії. Педагогіка, – 2014. – № 29(3). – С. 248-261.

МОВЛЕННЄВИЙ ДОСВІД ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СФОРМОВАНOSTІ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Ляна Костенко, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Науковий керівник: К.Л.Крутії, доктор педагогічних наук, професор

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

SPEECH EXPERIENCE OF THE CHILD OF PRESCHOOL AGE AS A RESULT OF FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE

Liana Kostenko, master's student

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. У статті досліджено особливості формування мовної та мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку. Розкрито роль та методичну цінність формування мовленнєвого досвіду дитини. Доведено необхідність розробки системи формування мовленнєвого досвіду дітей у практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва компетенція, мовленнєвий досвід, діти дошкільного віку.

Abstract. The article examines the features of the formation of language and speech competence of children of preschool age. The role and methodological value of the formation of the child's speech experience is revealed. The need to develop a system of formation of speech experience of children in the practice of preschool education institutions is proved.

Key words: language competence, speech competence, speech experience, children of preschool age.

У мовленнєвій діяльності лінгводидакти виокремлюють мовну й мовленнєву компетенцію. Так, для деяких науковців (А.Г. Арушанова, К.Л.Крутії та ін.) показником мовної компетенції дитини дошкільного віку є «здібність будувати своє мовне спілкування з іншими людьми, з огляду на інтуїтивно або свідомо історично сформовані мовленнєві канони фонетики, лексики, граматики, а в немовленнєвих мовних формах – загальнолюдські способи виразної поведінки» [1; 9]. Проте зазначимо, що в дослідженнях мови та в психолінгвістиці компетенція розглядається як володіння базовими, абстрактними правилами мови. Тобто йдеться про розмежування понять мовна “компетентність”, “компетенція” та «використання мови» в мовленні.

Теорія компетенції є теорією лінгвістичних знань та граматики, тобто того, що, ідеально володіючи мовою, людина могла б сказати або зрозуміти. Теорія використання мови є теорією поведінки, тобто того, що реальна людина, яка володіє мовою, фактично говорить і розуміє висловлювання інших [3]. Термін «мовна компетенція» було введено Н. Хомським близько середини ХХ століття і семантично протиставлено терміну «використання мови» [13]. Проте зміст цих понять було запропоновано Д. Слобіним, який довів різницю «між тим, що людина теоретично здатна сказати й зрозуміти, і тим, що вона дійсно говорить і розуміє в конкретній ситуації» [11, с. 23]. За Н. Хомським, ґрунтом мовної

компетенції є вроджені знання основних лінгвістичних категорій (універсалій) і здібність дитини «конструювати для себе граматику» – правила опису речень, що сприймаються в мовному середовищі [70]. З розвитком психолінгвістики та лінгводидактики як перспективних наук сучасності прийшло й розуміння не зовсім удакої трактовки терміна «мовна компетенція». Отже, термін залишився, а зміст його змінився.

Під мовленнєвою компетенцією К.Л.Крутій розуміє вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності мовлення [8].

Мовну компетенцію частіше за все трактують як «сукупність конкретних умінь, що необхідні члену мовного співтовариства для мовленнєвих контактів з іншими, а також для оволодіння мовою як навчальною дисципліною» [2] або як «вільне висловлювання своїх бажань, намірів, а також пояснення смислу і складу своїх дій за допомогою мовних або мовленнєвих засобів», «мовні знання (лінгвістична компетенція), що формуються мимовільно, як побічний продукт діяльності, спрямований не на придбання знань про мову, а на оволодіння спонтанною практикою мовленнєвого спілкування, у процесі приладжування свого мовлення до зразків, які дитина сприймає з мовлення дорослого» (Є. Соботович), «відношення між мовною компетенцією і мовною здібністю подібні відношенням між мовою і мовленням: це відношення між потенцією і реалізацією» [12], «потенціал лінгвістичних (мовознавчих) знань людини, сукупність правил аналізу й синтезу одиниць мови, що дозволяють будувати й аналізувати речення, користуватися системою мови для цілей комунікації» (М.К. Кабардов) [7]. Зміст мовної компетенції – це засвоєння категорій й одиниць мови і її функцій, розуміння закономірностей і правил функціонування мови (Л.В. Щерба, І.О. Зимня та ін.) [77, с. 32].

Так, у О.О. Леонтьєва ми знаходимо такий перелік умінь: «...володіння лексикою, граматику, вміння адекватно сприймати й породжувати текст» [11]. На думку Є.Ф. Соботович, практичне оволодіння мовою передбачає утворення системи функціональних мовних узагальнень (фонематичних, морфологічних, синтаксичних). Саме оволодіння цими узагальненнями визначає мовну компетенцію (мовні «знання»), без яких володіння мовою неможливе [12, с. 6]. Погоджуючись із попереднім судженням, лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності можна розглядати як визнане коло «мовних знань», мовну компетенцію, яка формується в процесі оволодіння мовою і без якої володіння мовою неможливе. Вочевидь, до пропонованого Є.Ф. Соботович терміна «лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності» та розкриття його змісту слід підходити через аналіз понять володіння та оволодіння мовою на різних рівнях та етапах засвоєння [12]. Такий розкид визначень одного й того ж терміна можна пояснити відсутністю коректної ієрархізації. На нашу думку, більш конкретним і коректним щодо *мовної компетенції дитини дошкільного віку може бути таке визначення*: сукупність конкретних умінь щодо оволодіння новими мовними засобами, збільшення обсягу застосованих лексичних одиниць, розвитку навичок оперування мовними одиницями з метою комунікації.

Зауважимо також, що багато дослідників не користуються терміном «мовна компетенція», замінюючи його виразами «знання мови», «володіння мовою», хоча зміст розглядається як цілісні крупні блоки умінь тощо (І.О. Зимня [6] та ін.). Коротко окреслимо принципові для нашого дослідження психолінгвістичні проблеми змісту, розвитку та вимірювання мовної компетенції, що існують сьогодні.

По-перше, якщо погоджуватися із правомірністю визначення мовної компетенції як сукупності ієрархізованих (або навіть упорядкованих) умінь, то вона починає виступати як результат тих або інших процесів, які пов'язані з навчанням, або з освітнім рівнем суб'єкта, або з віковою належністю, коли йдеться про дітей дошкільного віку [1, с. 34]. На нашу думку, це, безумовно, оригінальна точка зору. Проте назвемо деякі моменти, які обмежують визначення мовної компетенції в дитини дошкільного віку. Отже, за одержаними результатами можна лише в деяких випадках виокремити процеси, які до цього результату

привели; вікові межі та середовище – це тільки умови формування мовної компетенції, дії яких опосередковуються низкою психологічних факторів і не мають прямого зв'язку між умовами та результатом розвитку мовлення. Не можна також не звертати уваги на фактичну складність формування компетенції дитини дошкільного віку в будь-якій знаковій системі, а також на обмеженість можливостей і часу навчання. *По-друге*, проблема полягає в з'ясуванні факторів та етапів онтогенезу мовної компетенції. Сьогодні відомо багато досліджень із розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Проте більшість із науковців розглядали або методику навчання мови, або сам процес розвитку мовлення на окремому етапі онтогенезу дитини дошкільного віку. Так, є досить ґрунтовні дослідження ранніх етапів розвитку мовлення дітей (О.І. Ісеніна та ін.).

На жаль, у більшості випадків ми послуговуємося дослідженнями мовлення дітей молодшого, середнього і старшого дошкільного віку або початку (у кращому випадку середини) ХХ століття, або результатами обстеження російськомовних дітей. Зазначимо також, що у значній кількості дослідників мовлення дитини дошкільного віку об'єктом спеціального відпрацювання мовна компетенція не була, тому фактично зливається з проблематикою розвитку мовлення та навчання дітей мови. Отже, якщо ми погодимось, що результати досліджень раннього онтогенезу мовлення можна розглядати як передумови мовної компетенції, то ми знову повернемося до питання, що є мовною компетенцією на відміну від мовлення як вищої психічної функції і мовленнєвої діяльності як однієї з форм взаємодії дитини з довкіллям і пізнання дійсності.

О.Д. Божович доводить, що, саме вирішивши це питання, науковці зможуть чітко довести: мовна компетенція на період навчання в школі вже сформована в дитини дошкільного віку, а далі лише вдосконалюється чи, навпаки, – її розвиток тільки починається в процесі навчання [2, с. 35].

Третя проблема окреслює коло питань, що необхідно як теоретично обґрунтувати, так і практично довести – це можливості та обмеження вимірювання та оцінки мовної компетенції в дитини дошкільного віку. Саме вирішення цих завдань дозволить відповісти на питання щодо змісту мовної компетенції дитини дошкільного віку, факторів та етапів її розвитку. Це, у свою чергу, дозволить нам підійти до вирішення питань про засоби і методи визначення рівня розвитку мовної компетенції в різні вікові періоди. На противагу цьому *мовленнєва компетенція* – це знання правил вираження розумового змісту за допомогою засобів конкретної мови, володіння необхідними для даного виду діяльності операційними структурами й навичками їхньої реалізації; це мовна система в дії, використання обмеженої кількості мовних засобів, закономірностей її функціонування для побудови висловлювання – від простого висловлювання до передачі нюансів інтелектуальної інформації (М.К. Кабардов та ін.) [7].

Розвинена мовленнєва компетенція – це наявність необхідних операцій у мовленнєвій діяльності й усвідомленість норми. Норма – установлення зв'язку між мовленнєвими діями й виробленими мовленнєвими операціями. Порушення норми – відсутність необхідних операцій у мовленнєвій діяльності. Так, О.Д.Божович приходить до такого висновку: «Отже, мовна компетенція з самого початку формується як психологічна система. *Підґрунтям мовленнєвого досвіду є перші емпіричні узагальнення фактів мови, які представляють первісну форму знань про мову.* Ці знання далеко не завжди суперечать строгим науковим знанням, але вони і за походженням і до навчання залишаються елементарними, недостатньо відрефлексованими [11].

Передумови почуття мови починають складатися до навчання в процесі накопичення мовленнєвого досвіду і фактично нерозподілені від елементарного емпіричного знання. У процесі спеціального вивчення рідної мови в школі продовжується розвиток цього почуття, вже як похідне від строгого знання та спонтанно накопиченого досвіду. При традиційному навчанні це відбувається з урахуванням діючої системи мовної освіти, що є теж спонтанно» [3, с. 126-127]. Ми погоджуємося з визначенням О.Д.Божович, яка розглядає мовну компетенцію як «психологічну систему, що охоплює два основних компоненти: дані

мовленнєвого досвіду, який накопичено дитиною в процесі спілкування та діяльності, а також знання про мову, що засвоєні під час спеціально організованого навчання» [3, с. 37]. За Л.С. Виготським, психологічну систему слід розуміти як нерозчленовану єдність, коли кожний з компонентів функціонує та перетворюється тільки у зв'язку з іншим (або іншими), а процес розвитку складається зі змін їх, зв'язків і кожного компонента окремо [4]. З'ясуємо зміст кожного компонента мовної компетенції окремо.

Мовленнєвий досвід дитини дошкільного віку охоплює практичне оволодіння рідною мовою, а також емпіричні узагальнення спостережень над мовою, які зроблені її носієм, незалежно від спеціальних знань про мову. Зазначимо, що ми використовуємо положення Л.С. Виготського про два типи навчання: спонтанне та спеціально організоване, або, за термінологією автора, – «реактивне» [4]. Проте, на наш погляд, доречно говорити також і про латентне (приховане) навчання, яке забезпечується накопиченням чуттєвого та інформаційно-мовленнєвого досвіду, який складає базу ясних і неясних знань (за термінологією М.М. Поддьякова).

Спонтанне навчання досить метафорично описувалося Л.С. Виготським як «рух дитини за особистою програмою», що визначається передусім тим, що вона «сама бере з довкілля» [4]. Накопичення саме спонтанного мовленнєвого досвіду може бути організовано дорослим через: збагачене предметно-просторово-мовленнєве середовище; спеціально вмотивовану мовленнєву діяльність; творчу продуктивну діяльність; мовленнєве спілкування дитини і дорослого. Дійсно, дошкільник «сам бере» щось із середовища, але не без участі та впливу дорослого. Проте спеціально організованого, регламентованого процесу навчання на цьому етапі не здійснюється. Знання дитини дошкільного віку, що окреслені в чинних програмах, передбачають розвиток мовної здібності, усвідомлення елементарних знань про мову та мовленнєві явища, які в подальшому складуть елементи метазнань про мову.

Підсумуємо. У сучасній психологічній і психолінгвістичній літературі частіше вживається поняття «компетентності» (у психології) або «компетенції» (у лінгвістиці). У контексті вищевикладених позицій «компетентність» можна розуміти як навченість, у той час як здібності – це здібність до навчання. Компетентність може бути результатом навченості або ж перекривати поняття «здібності» (якщо враховувати “ціну” досягнення), тоді як підґрунтям мовленнєвого досвіду є перші емпіричні узагальнення фактів мови, які представляють первісну форму знань про мову і є результатом сформованості мовної компетенції дитини.

Список використаних джерел:

1. Арушанова А.Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника // Наука о детстве и современное образование. Материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А.В. Запорожца. – М.: Центр “Школьная книга”, 2005. – С. 51.
2. Божович Е.Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы // Вопр. психологии. – 1997. – № 1. – С. 33-44.
3. Божович Е.Д. Зона ближайшего развития: возможности и ограничения ее диагностики в условиях косвенного сотрудничества [Текст] / Е.Д. Божович // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 4 – С. 91-99.
4. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
6. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности [Текст]: / И.А.Зимняя – М.-Воронеж : МПСИ, НПО «МОДЭК» – 2001. – 432 с.
7. Кабардов М.К. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенции /М.К. Кабардов, Е.В. Арцишевская // Вопр. психологии. – 1996. – № 1. – С. 34-49.
8. Крутій К.Л. Дошкільна лінгводидактика : словник-довідник : понад 600 термінів, понять та назв / упор. А.М. Богуш, К.Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2014. – 200 с.
9. Крутій К.Л. Розвиток почуття мови у дітей засобами штучних текстів (на матеріалі лінгвістичної казки Л.С.Петрушевської) / Психолінгвістика [Зб. наукових праць ДНВЗ «Преяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2014. – Вип.15. – С.215-226.

10. Крутий К.Л. Теоретичні засади практичної побудови мовленнєво-розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі / Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Випуск 37. – М.: МНУ, 2012. – С.216-219.
11. Слобін Д. Психолінгвістика / Слобін Д., Грін Дж. ; Под общ. ред. и с предисл. д-ра филолог. наук А.А. Леонтьева ; Перевод с англ. Е.И. Негневицкой. – М. : Прогресс, 1976. – 336 с.
12. Соботович Е.Ф. Структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.
13. Хомский Н. Язык и мышление [Текст] : Монография / Н. Хомский. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 122 с.
14. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Л.В.Щерба. Языковая система и речевая деятельность – М. : Комкнига, 2007. – 24-39.

ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ДОРУЧЕНЬ

Світлана Костюк, здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»

Науковий керівник: Л.В. Любчак, кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

UPBRINGING THE INDEPENDENCE OF THE CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF LABOR AUTHORIZATIONS

Svitlana Kostuk, bachelor's student

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. У статті розкрито сутність самостійності та її прояви у дітей дошкільного віку. Обґрунтовано значення трудового виховання у формуванні самостійності в дошкільному дитинстві. Охарактеризовано трудові доручення як найбільш ефективну форму організації дитячої праці. Визначені педагогічні умови виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі виконання трудових доручень.

Ключові слова: *трудове виховання, самостійність, трудові доручення, дошкільний навчальний заклад, дитина старшого дошкільного віку.*

Abstract. The article reveals the essence of independence and its manifestation of preschool age children. The importance of labor education in the formation of a preschool child independence is revealed. The labor authorizations as the most efficient form of organization of child labor are characterized. Pedagogical conditions of education autonomy of preschool age children in the course of labor authorizations realization are defined.

Key words: *labor education, autonomy, labor authorizations, preschool institution, senior preschool age child.*

Формування особистості та її становлення як суб'єкта власної діяльності великою мірою залежить від трудової активності дитини, яка розпочинається в період дошкілья. Самостійність – це незалежність, прагнення і здатність особистості здійснювати дії або вчинки без допомоги інших. Стати самостійним – природна потреба дитини та її об'єктивна необхідність. Саме дошкільник найбільше прагне проявити своє «Я», впевнитися в своїх знаннях, переконати дорослого, що може зробити щось не гірше, а то й краще за інших, довести, що може обійтися без будь-якої допомоги.

Проблемі виховання дітей дошкільного віку в процесі трудової діяльності присвячено багато праць і наукових розвідок як в історико-педагогічній спадщині (Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, Ф.Ф.Фребель, К.Д.Ушинський, С.Ф.Русова, А.С.Макаренко, А.С.Симонович, Є.І.Тихеева, Є.М.Водовозова та інші), так і в сучасній педагогіці, зокрема у дослідженнях Г.В.Беленької, М.А.Машовець та інших. У психологічних дослідженнях проблема становлення особистості в період дитинства та генезис її самостійності як особистісного утворення розглядається в різних аспектах, а саме: становлення самосвідомості, елементарного Я-образу як умови формування самостійності, суб'єктності як прояву активності особистості на різних етапах онтогенезу (Б.Г.Ананьєв, В.В.Зеньковський, Є.І.Ісаєв, В.І. Слободчиков); специфіка